

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

БОЙНИ ДЕЙСТВИЯ НА 16-А ПОГРАНИЧНА ДРУЖИНА ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1916 – 1918)

Иван Станчев

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията е за бойния път на 16-а погранична дружина, която започва войната на Добруджанския фронт, през 1916 – 1917 г. води бойни действия в Румъния, а през 1918 г. – на Македонския фронт. За две години, в походи и боеве, дружината изминава над 2000 км. Няма друго гранично формирование с толкова дълъг боен път. Разнообразните географски условия за водене на бойните действия, различните противници и поставените бойни задачи налагат дружината да използва разнообразни тактически варианти, което не е характерно за регулярните военни формирования. Придобит е уникален боен опит, който не е изследван повече от 100 години.

Ключови думи: граница; Първа световна война; Добруджански фронт; Македонски фронт; гранична тактика

Първата световна война е изучавана в целия спектър научни изследвания – исторически, военни, икономически, социални и т.н. Това е характерно в световен и български мащаб, като повече от 100 години подробно се разглеждат политическите, стратегическите, тактически, технически и др. аспекти на тази война. Както всяка война, и тази започва с едно задължително събитие – преминаване на държавната граница от военните формирования на воюващите държави и превръщането ѝ във фронтова линия. Мирът също се установява на границата – стара или нова. Следва да отбележим, че няма изследвания за граничните формирования за този исторически период, въпреки че те първи започват бойните действия и често приключват последни войната.

Събитията, които се изследват, са с начало 9 септември 1915 г., когато съгласно телеграма от началника на 4-та преславска дивизионна област под № 3205 е обявена обща мобилизация на армията. 16-а погранична рота е мобилизирана и образува 16-а погранична дружина¹⁾. 16-а погранична рота до този момент е в състав около 120 офицери, подофицери и войници с щаб

в Исперих. Охранява участък от границата с Румъния, установена след края на Междусъюзническата война. Ротата е част от пограничната стража, която съгласно Устава за пограничната служба осъществява мирновременната охрана: „има за цел запазването целостта и неприкосновеността на пограничната линия и недопускането влизането и излизането от границите на Княжеството, освен по определените пътища и с точно съблюдаване установените паспортни, митнически, полицейски и други наредби“⁽²⁾.

Ротата влиза в състава на 4-та шуменска дивизионна област и в мирно време е подчинена на командира на 4-та преславска дивизия.

След включването на България в Първата световна война през септември 1915 г. и проведената мобилизация 16-а погранична дружината в състав с три роти и два подвижни резерва заема пограничния участък от село Пет могили до с. Севар. Щабът на дружината е разположен в град Исперих. Дружината охранява този участък до обявяването на война на Румъния на 1 септември 1916 г.

Командир на дружината през целия период на войната е подполковник Петър Вълчев Джамбазов (Rumenin 1996, 241). Командир на 1-ва рота е капитан Спиридон Марков, на 2-ра рота – капитан Стефан Коджаманов, на 3-та рота – капитан Георги Лазаров. След мобилизацията дружината има в състава си 976 офицери, подофицери и войници. По-голямата част от личния състав е участвал в Балканската и Междусъюзническа война и притежава голям боен опит, висок дух, което е от ключово значение за превъзходството над противника не само в първите дни, но и до края на бойните действия в Добруджа (Toshev 1921, 18 – 19).

Задачата на дружината е: „да охранява пограничната линия от с. Беш тепе³⁾ до с. Джеферлер⁴⁾ и да не допуска да минават никакви лица от наша в румънска територия и обратно. Също да отблъсква неприятелските партии, които биха се опитали да настъпят в наша територия. В случай на настъпление от наша страна постове да атакуват румънските постове и ги отблъснат, като ги преследват до гдето срещнат сериозно съпротивление“⁽⁵⁾.

Така формулираната задача е типична за гранични формирования във военна обстановка. Вижда се съчетаване на военнополойския функция – недопускане на преминаване на лица през границата, и военнотбранителна – защита при нахлуване на противника.

Охраната на границата в този период се осъществява от гранични постове, разположени по линията на границата. Постове изпращат вляво и вдясно от местоположението си патрули и секрети. Те формират т.нар. „гранична стражева верига“. Зад нея се формират още две условни линии на разстояние от 2 до 10 км, които включват съответно взводни и ротни резерви, наречени застави. Някои резерви са подвижни в състав до половин ескадрон кавалерия. Непрекъснато се води разузнаване с цел

разкриване числеността, структурата, командването, отбранителните съоръжения и подготовката за война на противниковите въоръжени сили в близост до границата. Преминването на съседна територия се извършва в определени пунктове от „съгледвачи“, за което се съобщава на съответния началник на граничен участък⁶⁾.

В началото на войната се разработват два основни варианта за действие на граничните формирования. Първият, ако противникът атакува пръв, при което граничните постове се отбраняват твърдо, а резервите устройват на удобни места засади, провеждат внезапни обстрели и нападения срещу отделни малки подразделения. Всъщност те водят партизанска война, както е отбелязано в бойните документи от това време⁷⁾. Ако не е възможно да се удържи някоя позиция, отбраняващите се оттеглят организирано, като използват удобни за отбрана места до пристигане на подкрепления. При този вариант граничните дружини и роти действат като разузнавателни отряди и събират сведения от противника, увличат го в неизгодни направления, за да забавят настъплението му.

Вторият вариант предвижда, ако нашите войски настъпят първи, граничните формирования да овладеят чуждите гранични постове и важни пунктове на чужда територия и да ги отбраняват до пристигане на основните сили на българската армия. Предвидено е, ако не са получили предвидените за това заповеди, да действат без заповед като разузнавателни отряди.

Тези задачи многократно са упражнявани на всички нива под формата на тактически учения, доказателство за което е отличният резултат при настъплението срещу румънските постове след обявяване на войната на 1 септември 1916 г.

В навечерието на войната се предвижда дружината да се използва децентрализирано, като две от ротите влизат в подчинение на 1-ва пехотна софийска дивизия, а една на – 4-та пехотна преславска дивизия.

На 2 септември 1916 г. командирът на дружината получава заповед да атакува противниковите гранични постове в полунощ срещу 3 септември. Бойните действия започват с интензивна стрелба по цялата линия на границата и стремителна атака на граничните подразделения. При село Самуил противникът се опитва да контраатакува с пехота и кавалерия, но бързо е отблъснат. Противникът не издържа и се оттегля. Дружината започва преследване на отстъпващите във взаимодействие с разузнавателни формирования на 1-ва и 4-та дивизия. В първите два дена дружината няма загуби. За резултатите от боя командирът на дружината докладва лично на генерал Тошев, командващ 3-та армия.

Някои от граничните формирования настъпват толкова бързо, че е необходимо едно денонощие за съсредоточаването им за изпълнение

на следващата задача – обсадата на Тутракан. Една от ротите на 16-а погранична дружина участва в атаката на 5-и форт на Тутраканската крепост, в която загиват 18 и са ранени 86 граничари.

След преминаване на границата дружината влиза в подчинение на 4-та преславска дивизия, където от 9 септември влиза в състава на 31-ви варненски полк, който по време на боевете за Тутракан е загубил половината от състава си. Подполковник Джамбазов поема командването на една от дружините на полка, определена за авангард в последващото настъпление.

На 10 септември командващият 3-та армия заповядва на 16-а погранична дружина да поеме охраната на р. Дунав от с. Български Косуй до Силистра в готовност да увеличава участъка след настъплението на българската армия. Фактически това е началото на централизираното използване на дружината. На 14 септември охраната на дунавския бряг е организирана, като 1-ва погранична рота е с щаба си в с. Лозница, 2-ра рота – в Силистра, а 3-та рота – в село Гарван. Дружината влиза в състава на т.нар. Дунавска отбрана. По време на охраната противникът периодично обстрелва с артилерия участъка на дружината.

През декември 1916 г. Дунавската отбрана формира сборен отряд, който трябва да форсира Дунав и да настъпи на левия бряг на реката, като част от армиите на Централните сили навлизат в Румъния. В тази връзка, на 10 декември 1916 г. е получена заповед целият личен състав на дружината да се събере в Силистра, след което получава заповед да премине р. Дунав за град Калараш. Оттам започва поход към с. Фетещи, където пристига на 16 декември. Подполковник Джамбазов получава заповед да сформира сборен полк, като към 16-а погранична дружина се добавят още две пехотни дружини от състава на 5-и опълченски полк. Сборният полк започва поход към село Германияска. Там на 25 декември получава задача във взаимодействие с 5-и маршеви полк да настъпи към село Чобанещи Ной. На следващия ден боят започва с артилерийски двубой. „Ротите и дружините, въпреки силния пушечен и артилерийски огън спазваха строй като на маневри“⁽⁸⁾. Тези думи на подполковник Джамбазов са доказателство за силата на бойния дух на българските войници и офицери, увереността в победата, моралното надмощие над противника.

Привечер се получава съобщение, че основните съюзнически сили не са имали успех и са отстъпили. По време на съвещанието на щаба на сборния отряд се изказва мнение, че българският отряд също трябва да отстъпи на старите си позиции (10 км назад). Подполковник Джамбазов успява да убеди командването, че няма сериозни причини за отстъпление, като се аргументира с възможността войските да се окопаят, да поставят картучници на предни позиции и да разчитат на сериозния резерв от две

дружини. Ако отстъпят, е твърде вероятно да се получи нова заповед за настъпление и да се дадат нови жертви за повторно овладяване на тази територия. Неговото становище се приема от командира на отряда. Войските остават на позиция до 28 декември 1916 г., когато български разузнавателни патрули установяват, че противникът е напуснал позициите си. На следващия ден 16-а погранична дружина в състава на сборния полк настъпва към село Валя Канепии, а впоследствие заема позиция северно от шосето към град Браила, където попада под артилерийски обстрел, но без да има загуби.

В началото на 1917 г. се получава заповед за настъпление към град Браила, където пристига на 9 януари. Оттам с понтони е превозена на добруджанския бряг, като по-късно се разполага в село Сатули Ново и влиза в състава на 3-та бригада на 4-та преславска дивизия. Започва строеж на отбранителна позиция въпреки дълбокия сняг, студовете и затрудненията в снабдяването. На 16-а погранична дружина е разпоредено да изгради отбранителни съоръжения по северните скатове на височините пред селата Генерал Прапоргеску, Сатул Ноу и Печенег. Работата продължава до 25 март.

От 2 април до 15 май дружината охранява и отбранява участък в делтата на Дунав до село Бештеп в състава на Конната дивизия. Под ръководството на коннопионерния майор Величков се изработват окопи, галерии, ходове за съобщения, телена мрежа и наблюдателни пунктове.

На 15 май 16-а погранична дружина влиза в състава на 4-ти пехотен маршеви полк и се разполага в с. Малкочи, до град Тулча. Дружината се преименува на 3-та от 4-ти пехотен маршеви полк. Това е свързано с реструктуриране, при което тя има четири строеви и една картечна рота. В този състав ротата излиза на позиция източно от Малкоч до пътя за село Преслав. На 20 юни 1917 г. подполковник Джамбазки поема командването на полка, тъй като командирът на полка е ранен.

На 15 септември 1917 г. 16-та погранична дружина (3-та дружина) заема позиция източно от Тулча до Светигеоргиевския ръкав на Дунав, като разполага три роти в първа линия на охранение и една рота в поддръжка. Дружината се усилва с три картечни роти. До 31 май 1918 г. е на тази позиция, като периодично е обстрелвана с артилерийски и пушечен огън.

През април 1918 година 4-ти маршеви полк е преименуван на 69-и пехотен полк, като 16-а погранична дружина остава с предишния си състав, структура и номерация.

На 24 юни се получава заповед за заминаване на Македонския фронт. Подразделенията преминават последователно през Дунав и от гара Браила заминават за Букурещ. От 10 до 15 юли граничарите пътуват през Питещи, Крайова, Оршова, Темишвар, Кевивар, Смедерево, Ниш до Велес.

На 15 и 16 юли дружината се превъоръжава с нови пушки „Манлихер“ и започва тяхното изучаване.

От 17 до 23 юли дружината е в поход по маршрута Прилеп – с. Пребинци – Ново село. Там устройва лагер и от 26 юли до 1 август провежда редовни занятия по огнева и тактическа подготовка. Целта на обучението е да се запознае целият личен състав с особеностите на бойните действия на Македонския фронт, където, за разлика от активността в Добруджа, войната е позиционна, а театърът на бойните действия е планински. Обръща се внимание на т.нар. патрулни нападения (Todorov 1920, 1 – 4). Тези нападения представляват скрито проникване в противникови позиции, внезапно нападение с цел залавяне на пленник или оръжия и бързо оттегляне. Провеждат се след подробно разузнаване на обекта за нападение, прецизно планиране и детайлна подготовка на участващия личен състав. Освен прякото си предназначение да осигурят източник на информация за неприятеля, патрулните нападения оказват силно психологическо въздействие върху противниковите войници, предизвиквайки основателен страх от пленяване. Същевременно нападенията поддържат настъпателния дух у нашите войници и усилват вярата във възможността за победа срещу по-силния противник.

От 1 до 4 август дружината е в поход, като преминава през селата Обръщен, Тополчане, Подмол, Лопатица. В Лопатица влиза в състава на 302-ра германска дивизия, командвана от генерал Цигезар.

На 5 август започват занятията с войниците в подготовката им за патрулни нападения и отбиването на такива. Даден е срок десет дена за усвояване на необходимите умения. Срокът е удължен с още шест дена и след инспекция от бригадния командир и полковник Брюкнер на подразделенията е поставена задача на 21 август да заемат позицията на 16-и пехотен ловчански полк.

На 21 август дружината заема позицията Българския дом и Васковата висота, като съседни са 2-ра дружина на 69-и полк и 7-и пехотен преславски полк⁹⁾.

Отбелязва се, че много войници са повлияни от разговори вследствие срещи с войници от 2-ра и 3-та дивизия и „духът им беше отпаднал“.

Взетите дисциплинарни мерки повлияват на хората и бойният дух е на необходимото ниво, което се потвърждава от факта, че всички без изключение се държат на позиция най-добросъвестно, като отбиват всички патрулни нападения на противника.

Позицията е усилена с три реда телена мрежа, пехотни окопи цял ръст и галерии за войниците. Има три железобетонни наблюдателни пункта, вградени в скалата. Изградена е втора линия окопи и галерии за резервите и щаба на дружината.

В 8 часа на 15 септември противникът открива силен артилерийски огън по цялата предна позиция, на който нашата артилерия отговаря с прекъсване. Стрелбата продължава до 16 септември.

На 17 септември след артилерийска подготовка противникът се опитва да произведе патрулно нападение по участъка на дружината, но е отбит с бомби, картечен и пушечен огън. На 18 и 19 септември артилерийският огън по позицията затихва. През време на артилерийската стрелба само един снаряд попада в една галерия, като събаря външния ход, без да причини загуби в хора. Разрушените заграждения са поправени през нощта. Наблюдателите забелязват, че вляво от дружината частите на 2-ра пехотна дивизия са отстъпили и неприятелски камиони се приближават до бойната линия.

На 20 септември се получава оперативна заповед, с която се съобщава, че дружината трябва да се оттегли и да заеме позиция на височините южно от с. Муевица. Оттеглянето продължава до 23 септември, когато дружината заема позиция на Златин връх.

На 24 септември се организира разузнаване, като се изпращат два патрула, всеки в състав около 30 човека под ръководството на офицери, към село Дубница и манастира „Св. Богородица“, които установяват контакт с противника и уточняват неговия състав и сила. Към 18 часа неприятелска пехота, поддържана с картечници, приближава позициите на дружината, но няма успех заради силния отпор на граничарите.

Към 21 часа командирът на дружината получава доклади, че войниците са разколебани заради опасност позициите да бъдат обкръжени. Към 23 часа се получава заповед за оттегляне към с. Ропотово, а след това към с. Дебриеш, като ротите оставят по един взвод за прикритие. По време на оттеглянето противникът разузнава със самолети и води артилерийски огън.

От 27 септември до 1 октомври 1918 г. дружината се оттегля, като води ариергардни боеве с противникови части. Местността е планинска и камениста, като голяма част от хората са изтощени и изостават, тъй като движението става без път. Не може да се доставят навреме храна и вода и хората са принудени да търпят лишения, тъй като обозът се изтегля твърде напред. Ротите трябва сами да се грижат за храната на войниците, като изпращат команди за събиране на хляб и други припаси.

Примирието между България и силите на Антантата от 1 октомври 1918 г. заварва дружината на позиция при село Изворче, близо до гр. Кичево, Македония.

Изследването на бойните действия на 16-а погранична дружина дават основания да направим изводи за ефективността на организацията, управлението и тактиката, която позволява на дружината да изпълни задачите си с относително малки загуби.

На първо място, тактиката се отличава с гъвкавост. Заради изключителното разнообразие в задачите дружината прилага както типичната военнополойейска тактика за охрана и отбрана на границата, така и голямо разнообразие от тактически варианти за: отбрана на сухопътен и речен участък; настъпление и отбрана в открита и планинско-гориста местност; шурмуване на силно укрепени пунктове; разузнаване чрез наблюдение, патрулиране, засади и патрулни нападения; авангардни и ариергардни действия. Обичайно граничните формирования действат откъснато от главните сили, което налага подготовката за използване на партизанска тактика, ако противникът нахлуе на наша територия.

Тази гъвкавост изисква висока подготовка на офицерите, подофицерите и войниците, придобита както по време на мирновременната военна служба на границата, така и от боен опит по време на Балканската и Междусъюзническата война.

Граничната дружина има голям опит във фортификацията. Всъщност една година преди началото на войната дружината активно укрепва линията на границата, като всички защитни съоръжения старателно се маскират. Този опит се използва и обогатява и при фортификацията на устието на Дунав и в Македония. Ефективността на фортификационните съоръжения значително намалява загубите от противниковия огън.

Организацията и управлението на дружината се променят няколко пъти. За две години бойни действия тя девет пъти сменя подчинеността си към различни дивизии и полкове и четири пъти е реструктурирана. За това време до 40% от личния състав се сменя и освен гранични войници в дружината се включват и обикновени пехотинци от други части. Това се отразява на сплотеността и общия боен дух в дружината. Следва да се отбележи, че през трите години няма отбелязани случаи на отказ да се изпълни бойна заповед, или брожения сред граничните войници, които съставляват ядрото на 16-а погранична дружина.

В дружината има хроничен недостиг на офицери. Например до 1918 г. всяка от трите роти на дружината е с численост 300 – 350 подофицери и войници, най-често има само един офицер при щат от трима-четирима младши офицери. Това налага командването на застави, взводове и дори роти да се осъществява от подофицери. Независимо от това техният и на войниците опит от предишните войни компенсира липсата на необходимото военно образование и осигурява изпълнението на бойните задачи.

В историята на 16-а погранична дружина може да се види значението на способността за адаптация към условията на обстановката във военните операции. Войскава единица, предназначена за изпълнение на охранителни задачи в добруджанските степи, е подготвена едновременно за водене на партизанска война, тактическо разузнаване, успешно шурмува

крепости, охранява, отбранява и преминава големи водни прегради, строи и отбранява дълговременни фортификационни съоръжения в делтата на Дунав и в планините на Македония. Някои от операциите осъществява самостоятелно, други – в състава на войскови единици от по-висок ранг, централизирано и децентрализирано. Тази гъвкавост, така необходима на тактическо ниво, в голяма степен се дължи на командира на дружината подполковник Петър Джамбазов, който успява да подготви офицерите, подофицерите и войниците за изпълнение на тези задачи, да ги сплоти, да осъществи планирането, организирането, осигуряването на бойните действия по дългия над 2000 км боен път на 16-а погранична дружина.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Съгласно формулировката в Заповед по 16-а погранична дружина №1 от 11 септември 1915 г. (ДВИА, Ф. 1401, Оп. 2, а.е. 2., л. 1 – 2.)
2. Устав за пограничната служба, обн. ДВ, бр. 144 от 6 юли 1900 г.
3. Сега село Пет могили, Новопазарско.
4. Сега село Севар, Кубратско.
5. Съгласно формулировката в Заповед по 16-а Погранична дружина №1 от 11 септември 1915 г. (ДВИА, Ф. 1401, Оп. 2, а.е. 2, л. 1).
6. Съгласно изпратената от 4-та преславска дивизия „Инструкция за начина на действията на пограничните постове, заставите и подвижния резерв в случай на война с Румъния“ (ДВИА, Ф. 1401, Оп. 2, а.е. 2., л. 145.).
7. Ibid., л. 147.
8. Ibid, л. 12.
9. Ibid, л. 22.

ЛИТЕРАТУРА

- Руменин, Р., 1996. *Офицерският корпус в България*. София: Военно издателство.
- Тодоров, Е., 1920. *Патрулни нападения при позиционната война*. София.
- Тошев, С., 1921. *Бойните действия на III армия в Добруджа през 1916 г.* София.

REFERENCES

- Rumenin, R., 1996. *Ofiterskiyat korpus v Bŭlgariya*. T.1 – 2 Sofia: Voenno izdatelstvo.
- Todorov, E., 1920. *Patrulni napadeniya pri pozitsionnata voĭna*. Sofia.

Toshev, S., 1921. *Boĭnite deĭstviya na III armiya v Dobrudzha prez 1916 g.* Sofia.

THE OPERATIONS OF 16-TH BORDER BATALLION DURING FIRST WORLD WAR

Abstract. The article reviews military missions of 16th border batallion during First World War. It starts in the 1916 in Dobrudja, then during the period 1916 – 1917 conducts operations in Romania and in 1918 at Macedonian front. In two years, in campaigns and battles, the company traveled over 2000 km. There is no other border formation with such a long battle route. The various geographical conditions for conducting the combat operations, the different enemies and combat tasks require the batallion to use various tactical options, which is not typical for the regular military formations. A unique combat experience has been gained that has not been studied for more than 100 years.

Keywords: border; First World War; Dobrudja front; Macedonian front; border troops tactics

✉ **Dr. Ivan Stanchev, Assoc. Prof.**

Orcid iD: 0000-0003-4855-0688

Faculty of Economics and Social Sciences
University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”

24, Tzar Assen St.

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: ivanst@uni-plovdiv.bg